

Rozdział I. Charakterystyka merytorycznego rozpoznania sprawy cywilnej

§ 1. Wprowadzenie

Przystępując do omówienia problematyki merytorycznego rozpoznania sprawy w ramach konstrukcji odwrócenia sporu, należy rozpocząć od pewnego usystematyzowania wywodu. Tak też w pierwszej kolejności konieczne jest przedstawienie następujących po sobie stadiów postępowania pierwszoinstancyjnego. Prześledzenie toku procesu cywilnego pozwala stworzyć niezbędne tło dla omówienia konstrukcji odwrócenia sporu oraz jej umiejscowienia w dynamicznej strukturze postępowania cywilnego. Konieczne jest przy tym ograniczenie wywodu wyłącznie do postępowania przed sądem pierwszej instancji, gdyż jedynie wówczas dochodzi do odwrócenia sporu. Zaprezentowanie przebiegu postępowania cywilnego w pierwszej instancji stanowi także podstawę do określenia momentu, w którym co do zasady dochodzi do wydania orzeczenia merytorycznego w procesie cywilnym. Okoliczność ta ma zaś duże znaczenie dla zrozumienia istoty postępowań odrębnych charakteryzujących się odwróceniem sporu oraz wyjątkowości merytorycznego rozpoznania sprawy cywilnej w ramach tytułowej konstrukcji procesowej. Zwieńczeniem rozdziału jest natomiast podjęcie próby scharakteryzowania orzeczenia merytorycznego i zdefiniowania merytorycznego orzekania w sprawach cywilnych.

§ 2. Stadia postępowania pierwszoinstancyjnego

W procesie cywilnym występuje kilka momentów, które charakteryzują jego przebieg oraz stanowią swego rodzaju „kamienie milowe” dzielące go na poszczególne etapy. Należą do nich:

- 1) wniesienie pozwu,

- 2) doręczenie pozwu pozwanemu,
- 3) wwanie się w spór co do istoty sprawy oraz rozpoczęcie rozprawy,
- 4) zamknięcie rozprawy poprzedzające wyrokowanie,
- 5) wydanie wyroku i jego ogłoszenie¹.

Z chwilą wniesienia pozwu dochodzi do wszczęcia postępowania. W tym też momencie następuje utrwalenie właściwości sądu (art. 15 § 1 KPC) oraz utrwalenie jurysdykcji krajowej (art. 1097 KPC). Wytoczenie powództwa wywołuje również określone skutki materialnoprawne². Wraz z wniesieniem pozwu co do zasady wyznaczone zostają ramy podmiotowe i przedmiotowe, w których toczy się proces, zważywszy że powód wskazuje strony procesu (art. 126 § 1 pkt 1 KPC), a także powinien określić swoje żądanie (art. 187 § 1 pkt 1 KPC) oraz osadzić je w konkretnym stanie faktycznym, który uzasadnia przytoczone roszczenie (art. 187 § 1 pkt 2 KPC), zaś sąd orzekający w sprawie związany jest żądaniami powoda (art. 321 § 1 KPC)³.

Na tym etapie postępowania, tj. do chwili doręczenia pozwu pozwanemu, charakterystyczna jest wzmożona aktywność organów procesowych, dokonujących czynności postępowania z urzędu. W pierwszej kolejności z pozwem zapoznaje się przewodniczący. Dokonuje weryfikacji jego treści w celu zakwalifikowania jako określonego rodzaju pisma i umożliwienia mu nadaniu dalszego biegu zgodnie z art. 130 § 1 KPC oraz § 57 ust. 1 pkt 1 RegSądR. Przewodniczący przystępuje do badania pozwu pod kątem spełnienia warunków

¹ Charakterystyka ta odnosi się do postępowania pierwszoinstancyjnego będącego przedmiotem zainteresowania w niniejszej pracy, a stanowiącego z konstrukcyjnego punktu widzenia najistotniejszą część procesu cywilnego. Jednocześnie należy zauważyć, że w kontekście projektowanych zmian w KPC określonych w Projekcie z 8.1.2019 r., powyższa konstrukcja procesu cywilnego nie uległaby zasadniczym zmianom. Wprowadzenie dodatkowego etapu w postaci posiedzenia przygotowawczego (art. 205⁴ i n. KPC według Projektu z 8.1.2019 r.) nie powodowałoby bowiem przekształcenia całej struktury postępowania w ujęciu dynamicznym, lecz co do zasady prowadziłoby do wyraźniejszego rozdzielenia momentu wwania się w spór co do istoty sprawy oraz rozpoczęcia rozprawy.

² Do których można zaliczyć m.in.: przerwanie biegu terminu przedawnienia (art. 123 § 1 pkt 1 KC), przerwanie biegu terminu zasiedzenia (art. 175 w zw. z art. 123 § 1 pkt 1 KC), przerwanie biegu terminów prekluzyjnych (np. art. 534 KC) i in. Szerzej na ten temat zob. *W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 228–229; *T. Wiśniewski*, Przebieg procesu cywilnego, Warszawa 2013, s. 93–94.

³ Szerzej na ten temat w dalszej części wywodu poświęconej wydaniu wyroku i jego ogłoszeniu. Należy jednak w tym miejscu zauważyć, że w toku procesu może dojść do przekształcenia powództwa zgodnie z przepisami art. 193 i n. KPC, a tym samym do zmian ram podmiotowych lub przedmiotowych, w których toczy się dany proces.

formalnych określonych w art. 126 i n. oraz art. 187 § 1 KPC⁴, a także wymogów fiskalnych określonych w art. 126² § 1 KPC oraz art. 3 ust. 1 i ust. 2 pkt 1, art. 18, art. 26 i n. KSCU. Jeżeli pismo procesowe obarczone jest brakami w tym zakresie, przewodniczący wydaje odpowiednie zarządzenie o wezwaniu do usunięcia braków formalnych lub fiskalnych pozwu (art. 130 i n. KPC) albo o jego zwrocie bez wzywania do usunięcia takich braków, w sytuacji gdy pozew nie został należycie opłacony przez stronę reprezentowaną przez profesjonalnego pełnomocnika (art. 130² § 1 KPC).

Jednakże zgodnie z § 125 ust. 1 RegSądR przewodniczący nie wydaje zarządzeń zmierzających do sanowania stanu naruszenia wyżej wymienionych przepisów postępowania, jeżeli pozew wpłynął do sądu niewłaściwego bądź zachodzą bezwzględne przeszkody procesowe⁵, które uzasadniałyby odrzucenie powództwa *a limine*, a braki formalne pisma nie uniemożliwiają działania sądu⁶. Z kolei w myśl art. 126² § 2 KPC przewodniczący nie wzywa strony do uiszczenia opłaty sądowej od pozwu, jeżeli z jego treści wynika, że podlega ono odrzuceniu. Podobnie wydaje się, że pozew wniesiony przez fachowego pełnomocnika, o którym mowa w art. 130² § 1 KPC, nie powinien być zwracany z uwagi na niedokonanie należytej opłaty, jeżeli podlega odrzuceniu *a limine*. Kwestia ta może być jednak sporna. Przepis art. 126² § 2 KPC wskazuje wyraźnie, że nie żąda się opłaty od pisma, jeżeli już z jego treści wynika, że

⁴ Nie można jednak zapominać, że przepisy regulujące poszczególne postępowania odrębne mogą określać dodatkowe wymogi formalne pozwu, np. co do konieczności stosowania formularza urzędowego (art. art. 187¹ i 505² KPC), czy spełnienia dodatkowych warunków formalnych pozwu w europejskim postępowaniu nakazowym stosownie do przepisów rozporządzenia Nr 1896/2006. Z drugiej strony unormowanie postępowania odrębnego może obniżyć wymogi formalne pozwu, jak w postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, gdzie zgodnie z art. 466 KPC pracownik lub ubezpieczony, działający bez adwokata lub radcy prawnego, może zgłosić powództwo ustnie do protokołu.

⁵ Przyjmując podział przeszkód procesowych za W. Broniewiczem, który dzieli przeszkody procesowe na brane pod uwagę przez sąd z urzędu (bezwzględne), jak np. niedopuszczalność drogi sądowej czy zawisłość sporu, oraz na powstające z woli stron lub których wzięcie pod uwagę przez sąd zależy od zgłoszenia zarzutu przez pozwanego (względne), np. zapis na sąd polubowny, istnienie umowy o jurysdykcję sądu państwa obcego. Ponadto autor przyjmuje dwa podziały przeszkód procesowych według kryteriów: 1) czasu powstania przeszkody – na: pierwotne – istniejące w chwili wszczęcia procesu, oraz następce – powstałe w toku procesu; 2) możliwości ich usunięcia – na: usuwalne i nieusuwalne. Zob. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, Postępowanie, s. 234–235.

⁶ Sytuacja taka może mieć miejsce np. wówczas, gdy pozew nie został podpisany. Przewodniczący nie mógłby mu nadać dalszego biegu, nawet w zakresie skierowania sprawy do rozpoznania na posiedzeniu niejawnym w celu odrzucenia powództwa, ponieważ brakowałoby konstytutywnego elementu pisma pozwalającego na identyfikację strony dokonującej czynności procesowej.

podlega ono odrzuceniu. Z kolei w sytuacji unormowanej w art. 130² § 1 KPC nie następuje wezwanie do usunięcia braku fiskalnego pisma, ale wydawane jest zarządzenie o zwrocie pisma procesowego, a strona w terminie tygodniowym może uiścić brakującą opłatę. Dokonując literalnej wykładni zestawionych przepisów, należałoby wnioskować, że skoro organ procesowy nie żąda uiszczenia opłaty od strony reprezentowanej przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego, to w pierwszej kolejności powinien nastąpić zwrot pozwu zarządzeniem, a nie odrzucenie powództwa postanowieniem. Działanie takie byłoby jednak nieracjonalne, bowiem prowadziłyby do multiplikacji czynności postępowania. Jeżeli dokonano by zwrotu pozwu, a następnie zgodnie z art. 130² § 2 KPC strona uiściłaby brakującą opłatę, to sąd musiałby odrzucić pozew oraz dokonać zwrotu całości opłaty na podstawie art. 79 ust. 1 pkt 1 lit. b KSCU. Tak też należy dokonać funkcjonalnej i systemowej wykładni ww. przepisów oraz dojść do wniosku, że w razie braku fiskalnego pozwu wnoszonego przez fachowego pełnomocnika, w sytuacji gdy powództwo podlega odrzuceniu, nie należy zarządzać zwrotu pisma, ale dokonać odrzucenia powództwa.

Jeżeli pozew nie jest obciążony brakami formalnymi ani fiskalnymi, albo posiada braki formalne pozwalające na dalsze procedowanie lub braki fiskalne i podlega odrzuceniu *a limine*, bądź powinien zostać przekazany innemu sądowi właściwemu do rozpoznania sprawy, w myśl § 43 i n. RegSądR sprawa zostaje przydzielona referentowi celem podjęcia kolejnych czynności procesowych. Na podstawie art. 201 § 1 KPC przewodniczący również bada, w jakim trybie sprawa powinna być rozpoznawana oraz czy podlega rozpoznaniu w jednym z postępowań odrębnych. Jednocześnie przewodniczący powinien wyznaczyć posiedzenie niejawne, jeżeli konieczne jest przedsięwzięcie stosownej czynności decyzyjnej, bądź zarządzić doręczenie odpisu pozwu pozwanemu⁷. Zgodnie z art. 206 § 1 KPC przewodniczący wraz z zarządzeniem doręczenia odpisu pozwu pozwanemu powinien zaś wyznaczyć termin rozprawy, o której zawiadamia się pozwanego⁸, chyba że sąd uzna, iż przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne w myśl art. 148¹ § 1 i 3 KPC.

⁷ Pozew nie podlega doręczeniu pozwanemu w wypadku odrzucenia powództwa *a limine*. Na ten temat zob. T. Wiśniewski, Przebieg, s. 111, 126; B. Karolczyk, Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym przed sądem pierwszej instancji, Warszawa 2013, s. 292; K. Piasiecki, Postępowanie sporne rozpoznawcze w sprawach cywilnych, Warszawa 2011, s. 151.

⁸ Zgodnie z art. 205¹ § 1 KPC według Projektu z 8.1.2019 r. przewodniczący, zarządzając doręczenie pozwu pozwanemu, ma obligatoryjnie zobowiązywać stronę pozwaną do złożenia odpowiedzi na pozew w wyznaczonym terminie, nie krótszym niż 2 tygodnie. Po wniesieniu odpowie-

Gdy przewodniczący dokona odpowiednich czynności, sam sąd bada, czy jest właściwy do rozpoznania sprawy oraz czy nie zachodzą bezwzględne przeszkody procesowe, co w przypadku rozpoznawania sprawy w trybie zwykłym procesowym może następować już po zarządzeniu o doręczeniu pozwu, jak i po samym doręczeniu pozwu⁹. Sprawdzane jest istnienie jurysdykcji krajowej niemogącej być derogowaną umową stron¹⁰, dopuszczalności drogi sądowej, właściwości miejscowej i rzeczowej sądu, przed którym wytoczono powództwo, zdolności sądowej stron, zdolności procesowej powoda, czy nie zachodzą braki w składzie organów powoda niebędącego osobą fizyczną uniemożliwiające jego działanie, czy między tymi samymi stronami nie toczy się postępowanie w tym samym przedmiocie oraz czy nie zachodzi powaga rzeczy osądzonej, a także czy nie zachodzi wypadek immunitetu sądowego pozwanego.

W tym miejscu pojawia się pytanie o kolejność badania przesłanek procesowych, które nie zostało uregulowane w ustawie ani w aktach podustawowych i wzbudza kontrowersje w doktrynie. Z jednej strony pojawiają się poglądy, że wobec braku stosownego unormowania wszystkie przesłanki procesowe na-

dzi na pozew lub w sytuacji, gdy pozwany nie złożył pisma i nie został wydany wyrok zaoczny, przewodniczący ma wyznaczać posiedzenie przygotowawcze oraz wzywać na nie strony, o czym ma stanowić art. 205⁴ § 1 KPC według Projektu z 8.1.2019 r. W myśl art. 205⁴ § 3 KPC według Projektu z 8.1.2019 r. przewodniczący ma mieć jednak możliwość odstąpienia od wyznaczania posiedzenia przygotowawczego w sytuacji, gdy posiedzenie takie nie przyczyniłoby się do sprawniejszego rozpoznania sprawy. Jeżeli zaś wyznaczone zostanie posiedzenie przygotowawcze i w jego toku nie dojdzie do rozwiązania sporu, dopiero wyznaczana ma być rozprawa zgodnie z planem rozprawy sporządzonym przy udziale stron i zatwierdzanym przez przewodniczącego (art. 205⁵ § 1, art. 205⁹ § 1 i 2, art. 205¹⁰ § 2 i 3 KPC według Projektu z 8.1.2019 r.). Istotne jest przy tym, że strony powinny przytaczać twierdzenia i dowody do chwili zatwierdzenia planu rozprawy pod rygorem ich późniejszego pominięcia. W sytuacji niewyznaczenia posiedzenia przygotowawczego strony mają mieć możliwość zgłaszania twierdzeń i dowodów aż do zamknięcia rozprawy, z zastrzeżeniem negatywnych skutków, które mogą wynikać z działania na zwłokę lub niezastosowania się do zarządzeń przewodniczącego i postanowień sądu (art. 205¹² § 1 i 2 KPC według Projektu z 8.1.2019 r.). Przewodniczący może natomiast w każdym wypadku wcześniej zobowiązać stronę do zgłoszenia wszelkich twierdzeń i dowodów pod rygorem ich późniejszego pominięcia (art. 205³ § 2 KPC według Projektu z 8.1.2019 r.).

⁹ Nie można jednak pominąć, że w praktyce sąd częstokroć dysponuje ograniczoną wiedzą na temat tego, czy występuje określona przeszkoda procesowa, w szczególności zawisłość sporu i powaga rzeczy osądzonej, a przeszkody te mogą ujawnić się w toku procesu, w następstwie zarzutu zgłoszonego przez pozwanego. Por. W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 98 i n.; T. Wiśniewski, *Przebieg*, s. 128; B. Karolczyk, *Koncentracja*, s. 292–293.

¹⁰ Zważywszy, że zgodnie z art. 1104 § 2 KPC w przypadku, gdy w sprawie strony mogą umówić się co do jurysdykcji krajowej, poddanie sprawy jurysdykcji sądów polskich może nastąpić przez wdanie się w spór co do istoty sprawy, jeżeli pozwany nie podniesie zarzutu braku jurysdykcji krajowej. Na ten temat zob. post. SN z 15.2.2012 r., I CSK 253/11, Legalis.

leży traktować jednakowo, nie określając sztywno i bezwzględnie kolejności kontroli, zaś odstępstwo od ewentualnego wzorca kontroli nie powinno stanowić uchybienia po stronie organu procesowego¹¹. Z drugiej strony autorzy wskazują, iż należy przyznać pierwszeństwo jednej z przesłanek procesowych, zasadniczo w postaci jurysdykcji krajowej lub właściwości rzeczowej bez względu na wartość przedmiotu sporu, bądź dopuszczalności drogi sądowej¹². W tym kontekście problem sprowadza się w istocie do tego, której przyczynie nieważności postępowania powinno dać się pierwszeństwo¹³. Wydaje się jednak, że pierwszeństwo należy przydać jurysdykcji krajowej, z uwagi na jej znacznie szerszy zakres i względy celowościowe, które przemawiają za brakiem potrzeby przekazywania sprawy, w której i tak pozew podlegałby odrzuceniu wobec braku jurysdykcji krajowej, np. w sprawie o prawo rzeczowe na nieruchomości położonej poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴.

Niezależnie od przyjętej koncepcji w zakresie kolejności badania przesłanek procesowych należy wskazać, że jeżeli przeszkoda procesowa ma charakter nieusuwalny, sąd pozew odrzuca, bez wszczynania postępowania wpadkowego¹⁵. Ma to miejsce w przypadku braku jurysdykcji krajowej (art. 1099 § 1 KPC), niedopuszczalności drogi sądowej (art. 199 § 1 pkt 1 KPC) lub zawisłości sporu i powagi rzeczy osądzonej (art. 199 § 1 pkt 2 KPC), a także immunitetu sądowego (art. 1113 KPC). W przypadku braku właściwości rzeczowej lub miejscowej sądu, z wyjątkiem braku właściwości możliwej do usunięcia za pomocą umowy stron, sąd przekazuje sprawę sądowi właściwemu na podstawie art. 200 § 1 KPC, względnie na podstawie art. 25 § 3 KPC, jeśli przekazanie sprawy ma miejsce w następstwie sprawdzenia wartości przed-

¹¹ Zob. T. Wiśniewski, *Przebieg*, s. 122 i n.; P. Grzegorzczak, *Jurysdykcja krajowa w sprawach z zakresu własności przemysłowej*, Warszawa 2007, s. 116 i n.

¹² Zob. M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 240; K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 406 i n.; P. Grzegorzczak, *Jurysdykcja*, s. 116 i n.; T. Wiśniewski, *Przebieg*, s. 110 i n.

¹³ Szerzej na temat badania przyczyn nieważności postępowania zob. T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 275 i n.

¹⁴ Podobnie post. SN z 30.8.1965 r., IV CO 20/65, *Legalis*; post. SN z 14.2.1985 r., II CO 13/85, OSNC 1985, Nr 12, poz. 196. Odmienne SN w post. z 29.10.2010 r., IV CSK 465/09, OSNC 2011, Nr 2, poz. 22, gdzie wskazuje się na pierwszeństwo badania właściwości przed sprawdzaniem istnienia jurysdykcji krajowej. Słusznie przy tym zauważa K. Weitz, że problem jest o tyle aktualny, o ile w istocie wystąpi konkurencja przesłanek procesowych – zob. K. Weitz, *Jurysdykcja*, s. 406 i n.

¹⁵ Przyjmując za W. Broniewiczem podział postępowania na postępowanie główne, wpadkowe i uboczne – W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 28. W niniejszej pracy proponuje się jednak, by postępowanie wpadkowe i uboczne objąć zbiorczym terminem postępowania incydentalnego.

miotu sporu z urzędu. Natomiast jeżeli przeszkoda procesowa ma charakter usuwalny, tzn. gdy zachodzi brak zdolności sądowej stron, brak zdolności procesowej powoda lub brak w składzie jego organów uniemożliwiający działanie, to zgodnie z art. 199 § 2 KPC konieczne jest wszczęcie odpowiedniego postępowania wpadkowego. Jeżeli braki nie zostaną usunięte, sąd odrzuca pozew na podstawie art. 199 § 1 pkt 3 KPC.

Zgodnie z przepisem art. 202 zd. 3 KPC sąd powinien również z urzędu badać, czy pełnomocnik powoda jest należycie umocowany (co należałoby wiązać z przepisem art. 89 § 1 KPC, na podstawie którego pełnomocnik przy dokonaniu pierwszej czynności procesowej obowiązany jest dołączyć do akt sprawy dokument pełnomocnictwa) oraz czy nie zachodzi brak zdolności procesowej pozwanego. Wobec spostrzeżenia ww. braków przewodniczący powinien wydać odpowiednie zarządzenie wzywające powoda do ich usunięcia, odpowiednio na podstawie art. 130 § 1 albo art. 70 § 1 KPC¹⁶, bądź z urzędu zwrócić się do sądu opiekuńczego o ustanowienie przedstawiciela ustawowego w myśl art. 70 § 1 KPC. Jeżeli pełnomocnik nie wykaże należyte swojego umocowania, pozew podlega zwrotowi na mocy art. 130 § 2 KPC. W przypadku nieusunięcia braku zdolności procesowej pozwanego, jeżeli nie zachodziłby jednoczesny brak zdolności sądowej pozwanego albo sąd nie mógłby podjąć z urzędu czynności ukierunkowanych na usunięcie braku zdolności procesowej pozwanego, konieczne może okazać się zawieszenie postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 6 KPC¹⁷.

¹⁶ Trudno zgodzić się z poglądem W. Broniewicza, że pierwotny brak zdolności procesowej pozwanego powinien być usuwany na podstawie art. 130 § 1 KPC w terminie tygodniowym pod rygorem zwrotu pozwu – W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 178. Przepis art. 130 § 1 KPC wyraźnie stanowi o niezachowaniu warunków formalnych lub fiskalnych pisma procesowego, do których nie można zakwalifikować zdolności procesowej pozwanego. Usuwanie braku zdolności procesowej pozwanego powinno następować w myśl przepisu art. 70 § 1 KPC – nie w ustawowym terminie tygodniowym, ale w terminie sądowym wyznaczonym przez organ procesowy. Tym samym niezależnie od momentu spostrzeżenia braku zdolności procesowej pozwanego sąd powinien podjąć działania w trybie art. 70 § 1 KPC, które ze swej istoty nie powinny doprowadzić do zwrotu pozwu przez przewodniczącego. Kontrola braków formalnych, wydawanie zarządzeń wzywających do ich usunięcia oraz podejmowanie decyzji o zwrocie pisma procesowego należą do kompetencji przewodniczącego, zaś kwestia kontroli zdolności procesowej należy do sądu. Zob. J. Jodłowski, w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 240.

¹⁷ W praktyce trudno wyobrazić sobie sytuację, w której zachodziłby brak zdolności procesowej pozwanego, który nie zostałby usunięty przez powoda lub przez sąd z urzędu. W przypadku stron niebędących osobami fizycznymi brak zdolności procesowej oznaczałby bowiem brak zdolności sądowej, co implikowałoby konieczność odrzucenia pozwu. Natomiast w przypadku braku

Kolejnym istotnym momentem wyznaczającym przebieg procesu cywilnego i jego następny etap jest doręczenie pozwu pozwanemu. Zdarzenie to wywołuje skutki materialnoprawne związane ze złożeniem oświadczenia woli¹⁸ oraz określone skutki procesowe. Z chwilą doręczenia pozwu dochodzi przede wszystkim do zawisłości sporu, określanej niekiedy w doktrynie nieprecyzyjnie „stanem sprawy w toku”¹⁹. Z tą chwilą nie można wszcząć pomiędzy tymi samymi stronami nowego postępowania o to samo roszczenie (art. 192 pkt 1 KPC). Wytoczenie zaś nowego powództwa pomiędzy tymi samymi stronami o to samo roszczenie oparte na jednakowej podstawie faktycznej prowadzi do konieczności odrzucenia pozwu na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 KPC. Postępowanie toczące się natomiast pomimo przeszkody *litis pendentis* dotknięte jest nieważnością zgodnie z art. 379 pkt 3 KPC²⁰. Ponadto wobec zaistnienia stanu zawisłości sporu pozwany może wytoczyć przeciwko powodowi powództwo wzajemne (art. 192 pkt 2 KPC), zaś zbycie w toku sprawy rzeczy lub praw objętych sporem nie ma wpływu na dalszy bieg sprawy, natomiast nabywca może wejść na miejsce zbywcy za zezwoleniem strony przeciwnej (art. 192 pkt 3 KPC). Z chwilą doręczenia pozwu sąd traci nadto możliwość sprawdzenia z urzędu wartości przedmiotu sporu (art. 25 § 2 KPC), a tym samym przekazania sprawy do innego sądu rzeczowego właściwego z uwagi na wysokość wartości przedmiotu sporu na podstawie art. 25 § 3 w zw. z art. 17 pkt 4 KPC.

Pozwany dopiero po doręczeniu pozwu zyskuje możliwość ustosunkowania się do powództwa – może podjąć obronę przeciwko powództwu, uznać roszczenia powoda albo zachować się biernie. Wtedy też pozwany zasadniczo zyskuje faktyczną możliwość udziału w postępowaniu toczącym się przeciwko niemu i przystąpienia do kontradiktoryjnego sporu z powodem. Zaniechanie w tym względzie przez pozwanego prowadzić natomiast może do wydania wyroku zaocznego zgodnie z przepisami art. 339 i n. KPC, zważywszy że to

zdolności procesowej osoby fizycznej możliwe jest działanie z urzędu sądu opiekuńczego na podstawie art. 570 KPC w celu ustanowienia przedstawiciela ustawowego dla osoby nieposiadającej zdolności do czynności prawnych lub mającej zdolność taką ograniczoną. Na ten temat zob. J. Jodłowski, w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz (red.), *Postępowanie*, s. 239 i n.

¹⁸ Na ten temat zob. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 236–237.

¹⁹ Określenie takie może budzić wątpliwości z uwagi na jego nieprecyzyjność. Sprawa jest w toku od momentu wszczęcia postępowania, a zatem od chwili wniesienia pozwu – szerzej zob. rozdział II § 4. Na temat wieloznaczności terminu „sprawa w toku” zob. W. Broniewicz, „Sprawa w toku” w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego, ZNUŁ 1970, Nr 69, s. 8–13.

²⁰ Zob. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 237–238.

etap procesu pomiędzy doręczeniem pozwu pozwanemu, a wdaniem się pozwanego w spór jest jedynym momentem właściwym do wydania wyroku zaocznego²¹.

Na etapie postępowania pomiędzy doręczeniem pozwu pozwanemu a wdaniem się w spór pozwany może zgłosić zarzut nieprawidłowego ustalenia wartości przedmiotu sporu przez powoda i zainicjować jego sprawdzanie na podstawie art. 25 § 2 KPC. W tym okresie pozwany może również podnieść zarzut zapisu na sąd polubowny zgodnie z art. 1165 § 1 KPC, bądź braku właściwości sądu na podstawie zawartej między stronami umowy prorogacyjnej²². Ponadto pozwany ma możliwość zgłoszenia zarzutu zawarcia umowy o mediację na podstawie umowy stron, zgodnie z art. 202¹ KPC. Nieskorzystanie z możliwości podniesienia przez pozwanego jednego z powyższych zarzutów doprowadza do wygaśnięcia jego uprawnień w tym zakresie, a co za tym idzie – w dalszym toku postępowania nie można sprawdzać wartości przedmiotu sporu ani przekazać sprawy do rozpoznania sądowi, który byłby właściwy na podstawie umowy stron. Możliwe natomiast jest późniejsze skierowanie stron do mediacji, na co wskazuje dyspozycja przepisu art. 183⁸ § 1 i 2 KPC.

W omawianym okresie postępowania pozwany w myśl art. 1104 § 2 i art. 1105 § 6 KPC ma również możliwość zgłoszenia zarzutu braku jurysdykcji krajowej, czy to wynikającej z umowy stron, czy z przepisów prawa powszechnie obowiązującego, której to sąd nie bierze pod uwagę z urzędu we wcześniejszym etapie postępowania. Wdanie się zaś pozwanego w spór bez zgłoszenia zarzutu braku jurysdykcji krajowej prowadzi do uznania jurysdykcji sądu pol-

²¹ Z zestawienia przepisów art. 214 § 1, art. 339 § 1, art. 340 i 341 KPC wynika, że wydanie wyroku zaocznego jest możliwe jedynie wówczas, gdy pozwany został zawiadomiony o terminie rozprawy (co zgodnie z art. 206 § 1 i 2 KPC powinno wiązać się z doręczeniem pozwu), ale zanim zajął stanowisko w sprawie. Tak też nie ma możliwości wydania wyroku zaocznego już po wdaniu się w spór przez pozwanego. Należy nadmienić, że w świetle proponowanych zmian art. 339 § 1 i art. 340 § 1 KPC według Projektu z 8.1.2019 r. wydanie wyroku zaocznego może nastąpić na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany w przepisany terminie nie wniesie odpowiedzi na pozew bądź gdy sprawa zostanie skierowana na rozprawę, a pozwany nie wniesie odpowiedzi na pozew i nie stawi się na rozprawę. Takie rozwiązanie nie zmienia jednak faktu, że wyrok zaoczny będzie mógł zostać wydany w czasie po doręczeniu pozwu pozwanemu, lecz przed wdaniem się przez niego w spór.

²² Należy nadmienić, że w świetle projektowanego art. 200 § 1² KPC (Projekt z 8.1.2019 r.) niewłaściwość dająca się usunąć na drodze umowy stron sąd ma brać pod uwagę z urzędu do czasu doręczenia pozwu, a następnie wyłącznie na zarzut pozwanego zgłoszony i należyte uzasadniony przed wdaniem się w spór.

skiego i umożliwia dalsze procedowanie w sprawie²³. Na tym etapie postępowania pozwany co do zasady może zgłosić żądanie zabezpieczenia kosztów procesu przez powoda niemającego miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedziby w Polsce lub w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej, o czym stanowi art. 1121 § 1 KPC. Późniejsze wystąpienie z żądaniem złożenia kaucji aktorycznej jest możliwe jedynie wówczas, gdy pozwany w toku sprawy dowiedział się, że powód nie ma miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedziby na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, bądź w innym państwie członkowskim UE, bądź gdy dopiero wówczas dowiedział się o ustaniu podstawy prawnej do zwolnienia powoda od obowiązku złożenia kaucji aktorycznej, o czym stanowi art. 1121 § 2 KPC. Podobne unormowanie przewidziano w art. 295 § 2 i art. 486 § 2 KSH, tzn. w sytuacjach wystąpienia z tzw. *actio pro socio*, gdy sprawa toczy się z powództwa wspólnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, akcjonariusza lub osoby, której służy inny tytuł uczestnictwa w zyskach lub podziale majątku, o naprawienie szkody wyrządzonej spółce. Zgodnie z powyższymi przepisami pozwany może zgłosić przy pierwszej czynności procesowej żądanie złożenia przez powoda kaucji na zabezpieczenie pokrycia szkody grożącej pozwanemu²⁴.

Konsekwencją doręczenia pozwu pozwanemu jest powstanie po jego stronie ciężaru wdania się w spór, stosownie do przepisu art. 221 KPC, od którego nie może się co do zasady uchylić pomimo podniesienia zarzutów procesowych²⁵. W celu uporządkowania dalszego wywodu należy wyjaśnić, że

²³ Zob. post. SN z 15.2.2012 r., I CSK 253/11, Legalis. Podobne unormowania przewidują przepisy prawa unijnego w zakresie regulacji jurysdykcji krajowej – art. 9 ust. 2 rozporządzenia Nr 2201/2003, art. 5 rozporządzenia Nr 4/2009, art. 9 ust. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, art. 26 rozporządzenia Nr 1215/2012.

²⁴ Należy jednak w tym miejscu nadmienić, że pomimo podobieństwa pomiędzy instytucjami z art. 1119 i n. KPC oraz art. 295 § 2 i art. 486 § 2 KSH różnią się one w zasadniczych kwestiach. W przypadku spełnienia przesłanek stosowania kaucji aktorycznej przeciwko powodowi, który nie ma miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu lub siedziby w Rzeczypospolitej Polskiej lub w innym państwie członkowskim UE, sąd jest związany żądaniem pozwanego co do obciążenia powoda kaucją. Kaucja ta zabezpiecza jedynie zwrot kosztów procesu. Tymczasem stosowanie kaucji z art. 295 § 2 i art. 486 § 2 KSH jest fakultatywne, skoro zgodnie z treścią obu przepisów „sąd może nakazać złożenie kaucji”. Ponadto kaucja aktoryczna składana w trybie art. 295 § 2 i art. 486 § 2 KSH zabezpiecza nie tylko koszty procesu, ale szerzej ujętą szkodę, która grozi pozwanemu w związku z wytoczonym powództwem.

²⁵ Wyjątek w tym zakresie przewidziano w art. 1124 § 1 KPC w odniesieniu do kaucji aukcyjnej. Jednocześnie trzeba zauważyć, że w art. 221 jest mowa o zarzutach formalnych. Posłużenie się takim pojęciem budzi jednak wątpliwości, skoro zarzuty te mają się odnosić nie tylko do potencjalnych braków formalnych czynności powoda, lecz również do przeszkód proceduralnych

pod pojęciem ciężaru procesowego rozumie się taką powinność strony, która wypełniania jest we własnym interesie i której od strony nie można wyegzekwować²⁶. Niezastosowanie się do ciężaru procesowego wiąże się natomiast z niekorzystnymi skutkami procesowymi. Tak też strona powinna sprostać ciężarowi procesowemu dla własnej korzyści. Ciężar odróżnia się natomiast od obowiązku procesowego, któremu podporządkowanie się można wymusić i który stanowi powinność w interesie innych podmiotów. Na tej zatem podstawie można stwierdzić, że ciężar wdania się w spór oznacza powinność zajęcia stanowiska co do *meritum* sprawy, której niepodporządkowanie się naraża stronę na ujemny skutek w postaci uzyskania niekorzystnego wyniku postępowania.

Wraz z wdaniem się przez pozwanego w spór proces wkracza w zasadnicze stadium, kiedy to powinny się wyklarować stanowiska stron. Wówczas też sprawa może być rozpoznawana na rozprawie²⁷, zaś zgodnie z przepisem art. 212 § 1 KPC sąd powinien dążyć do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy, które są sporne, a to przez zadawanie pytań stronom w celu wyjaśnienia podstawy faktycznej dochodzonych roszczeń oraz przytoczenia i uzupełnienia twierdzeń lub dowodów. Po informacyjnym przesłuchaniu stron, w myśl art. 223 § 1 KPC, sąd powinien nakłaniać strony do pojednania i zawarcia ugody. Jeżeli do dokonania takiej czynności materialno-dyspozytywnej by nie doszło, bądź ta byłaby niedopuszczalna w świetle art. 203 § 4 w zw. z art. 223 § 2 KPC, następuje postępowanie dowodowe i roztrząsanie jego wyników. To na etapie pomiędzy wdaniem się w spór a zamknięciem rozprawy

uniemożliwiających prowadzenie postępowania. Ustawodawca w części rozwija znaczenie tego terminu w art. 222 KPC, gdzie wskazuje się, że zarzutami formalnymi są m.in. zarzuty uzasadniające odrzucenie pozwu. Wydaje się więc, że precyzyjniej byłoby posługiwać się pojęciem zarzutów procesowych. Na ten temat zob. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 239.

²⁶ Zob. tamże, s. 142 i n.; H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 49; M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 171.

²⁷ Zważywszy, że w aktualnym stanie prawnym co do zasady rozprawa powinna zostać wyznaczona wraz z wydaniem zarządzenia o doręczeniu pozwu pozwanemu, o czym stanowi art. 206 § 1 KPC. Jednak nie można pominąć, iż stosownie do art. 148¹ § 1 KPC sprawa może być w określonych przypadkach rozpoznawana również na posiedzeniu niejawnym, a zatem poza rozprawą. Ponadto warto przypomnieć, że zgodnie z art. 205⁴ i n. KPC według Projektu z 8.1.2019 r. rozpoznawanie sprawy na rozprawie ma co do zasady poprzedzać posiedzenie przygotowawcze, z którego przewodniczący będzie mógł zrezygnować, jeżeli posiedzenie takie nie przyczyniłoby się do sprawniejszego rozpoznania sprawy. To również w ramach posiedzenia przygotowawczego ma dochodzić do wyklarowania stanowisk stron i ustalenia porządku postępowania dowodowego.

w postępowaniu procesowym trybu zwykłego zasadniczo skompletowany powinien zostać materiał procesowy²⁸.

Moment wdania się w spór przez pozwanego nie pokrywa się z chwilą rozpoczęcia rozprawy, zaś ustawa z tym zdarzeniem wiąże określone skutki procesowe. Jednocześnie oba punkty czasowe są ze sobą blisko związane, skoro prowadzenie rozprawy jest zasadniczo konsekwencją wdania się w spór przez pozwanego, a samo wwanie się w spór może nastąpić na rozprawie²⁹. Z tego też powodu oba momenty należy omówić obok siebie.

Kwestia rozpoczęcia rozprawy nie jest rozumiana w ustawie jednolicie, co wiąże się z przydawaniem pojęciu rozprawy odmiennych znaczeń. W doktrynie wskazuje się, że w procesie cywilnym obowiązuje tzw. jedność rozprawy, co oznacza, iż rozprawa stanowi pewne kontinuum, w czasie którego strony zajmują stanowiska co do istoty sprawy lub określonych kwestii proceduralnych³⁰. Część przepisów operuje omawianym pojęciem w wyżej przytoczonym znaczeniu, np. art. 316 § 1 KPC. Jednakże niektóre przepisy utożsamiają pojęcie rozprawy z terminem posiedzenia, na które rozprawa została wyznaczona, czy też wskazują, że w toku procesu ta sama kwestia rozpoznawana może być na kilku rozprawach. Choć zabieg taki stosowany jest w języku potocznym, to przyjmując założenie jedności rozprawy oraz bazując na rozróżnieniu pojęć posiedzenia jawnego i rozprawy z art. 148 § 1 i 2 KPC, wskazać należy, iż poprawnie powinno się posługiwać pojęciem (jednej) rozprawy, która może toczyć się w kolejnych terminach. Niemniej, skoro w ustawie w różnych miejscach posłużono się pojęciem rozprawy w różnych znaczeniach, zagadnienie początku rozprawy należy odnieść do poszczególnych przykładów wymienionych w KPC, bez dalszego rozróżniania kontekstu znaczeniowego.

W głównym nurcie procesu, z chwilą rozpoczęcia rozprawy, wyłączona zostaje możliwość cofnięcia powództwa bez zrzeczenia się roszczenia, gdy pozwany nie wyraża na to zgody wprost lub w sposób dorozumiany, o czym stanowi art. 203 § 1 i 3 KPC. W świetle art. 207 § 1 KPC termin pierwszego po-

²⁸ Należy mieć na względzie, iż w drodze wyjątku na podstawie art. 224 § 2 KPC po zamknięciu rozprawy przeprowadzony może zostać dowód przez sędziego wyznaczonego lub przez sąd wezwany albo gdy ma być przeprowadzony dowód z dokumentu zgromadzonego w aktach innego organu władzy publicznej, a rozprawa co do tych dowodów zostanie przez organ procesowy uznana za zbędną.

²⁹ Wdanie się w spór może nastąpić przy dokonaniu różnych czynności procesowych przez pozwanego, m.in. przy wnoszeniu odpowiedzi na pozew, ustnie na rozprawie, a także po zamknięciu rozprawy, tj. w sprzeciwie od wyroku zaocznego – zob. wyr. SN z 23.2.2005 r., III CK 323/04, Legalis; post. SN z 4.7.1988 r., IV CZ 90/88, Legalis.

³⁰ W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 253–254.

siedzenia wyznaczonego na rozprawę jest również punktem granicznym do wniesienia odpowiedzi na pozew przez pozwanego, pod rygorem pominięcia twierdzeń i dowodów strony zgłoszonych w czasie późniejszym, zgodnie z art. 207 § 6 KPC³¹. Z rozpoczęciem rozprawy wiąże się również szczególna sytuacja unormowana w art. 18 § 2 KPC, dotycząca przekazania sprawy do rozpoznania w pierwszej instancji sądowi okręgowemu z uwagi na powstanie zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości. Jeżeli sąd rejonowy zdecyduje się zastosować instytucję unormowaną w art. 18 § 1 KPC, sąd okręgowy może odmówić przyjęcia sprawy do rozpoznania i zwrócić ją sądowi rejonowemu jedynie przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę, zgodnie z art. 18 § 2 KPC. Jeżeli zaś sąd okręgowy rozpocznie rozprawę, z mocy prawa zyskuje właściwość rzeczową, a tym samym nie jest władny przekazać sprawy ponownie sądowi niższego rzędu³².

W zakresie postępowań ubocznych rozpoczęcie rozprawy odgrywa istotną rolę w kontekście instytucji wyłączenia sędziego oraz zgłoszenia opozycji przeciwko przystąpieniu interwenienta ubocznego do postępowania. Zgodnie z art. 50 § 2 KPC strona zgłaszająca wniosek o wyłączenie sędziego po przystąpieniu do rozprawy powinna uprawdopodobnić, że przyczyna wyłączenia sędziego powstała dopiero po tym fakcie lub wtedy stała się jej znana. Jak stanowi natomiast art. 78 § 1 KPC, każda ze stron może zgłosić opozycję przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego, jednakże nie później niż przy rozpoczęciu najbliższej rozprawy, a zatem do rozpoczęcia rozprawy na najbliższym terminie posiedzenia, na który została wyznaczona³³.

Należy jeszcze na marginesie zauważyć, że zagadnienie pierwszego posiedzenia wyznaczonego na rozprawę pojawia się przy regulacji mediacji i powództwa wzajemnego. Na podstawie art. 183⁸ § 1 KPC sąd może skierować z urzędu strony do mediacji wyłącznie do zamknięcia pierwszego posiedzenia wyznaczonego na rozprawę, zaś później jedynie na zgodny wniosek stron. Z kolei w świetle art. 204 § 1 KPC powództwo wzajemne można wytoczyć

³¹ Zgodnie z art. 205¹ § 1 KPC według Projektu z 8.1.2019 r. odpowiedź na pozew ma być wnoszona w terminie wyznaczonym przez przewodniczącego. Zgodnie z Projektem z 8.1.2019 r. uchylony ma zostać art. 207 KPC.

³² Zob. wyr. SN z 30.4.1964 r., I PR 130/64, OSNC 1965, Nr 2, poz. 33.

³³ W tym względzie można mieć wątpliwości, czy opozycja powinna być zgłoszona najpóźniej przed rozpoczęciem posiedzenia wyznaczonego na rozprawę, czy też jeszcze na tym posiedzeniu, ale przed zajęciem stanowiska strony co do istoty sprawy. Przyjmując koncepcję jedności rozprawy i rozróżnienia pojęciowego rozprawy i posiedzenia wyznaczonego na rozprawę, optować należy za drugą z możliwości. W tym kierunku zdaje się również zmierzać propozycja zmiany art. 78 § 1 KPC według Projektu z 8.1.2019 r.

najpóźniej na pierwszej rozprawie. Obie czynności procesowe mogą być zatem dokonane już po rozpoczęciu rozprawy, ale nie później niż do zakończenia pierwszego posiedzenia wyznaczonego do jej przeprowadzenia. Niemniej trzeba zwrócić uwagę, że omawiany moment może zbiegać się z chwilą zamknięcia rozprawy w ogóle, w szczególności że w myśl art. 6 § 1 KPC sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy.

Kolejnym punktem wyznaczającym tok procesu i jego następny etap jest moment zamknięcia rozprawy pierwszoinstancyjnej, które w myśl art. 224 § 1 KPC następuje po przeprowadzeniu dowodów i udzieleniu głosu stronom. Do tego momentu postępowania osoba trzecia na podstawie art. 75 KPC może wystąpić z interwencją główną. Zgodnie z przepisem art. 109 § 1 KPC również do zamknięcia rozprawy strona reprezentowana przez fachowego pełnomocnika jest władna zgłosić wniosek o zasądzenie zwrotu kosztów postępowania, gdyż w przeciwnym razie roszczenie strony w tym przedmiocie wygaśnie. W świetle art. 174 § 2 KPC wyłączona zostaje możliwość uchylenia orzeczeń zapadłych po śmierci strony lub jej przedstawiciela ustawowego, utraty przez nich zdolności procesowej, utraty przez stronę zdolności sądowej lub utraty przez przedstawiciela ustawowego charakteru takiego przedstawiciela, bądź orzeczeń zapadłych po ogłoszeniu upadłości strony albo ustanowienia zarządcy w postępowaniu restrukturyzacyjnym, jeżeli postępowanie dotyczy masy upadłościowej, masy układowej lub masy sanacyjnej, o ile wszystkie powyższe zdarzenia nastąpiły po zamknięciu rozprawy. Wraz z zamknięciem rozprawy pozwany traci możliwość złożenia wniosku z art. 205 KPC o przekazanie sprawy do rozpoznania sądowi okręgowemu przez sąd rejonowy, jeżeli wytoczył przeciwko powodowi przed tym sądem powództwo wpływające na roszczenie powoda bądź dlatego, że ma z nim związek, bądź dlatego, że roszczenia stron nadają się do potrącenia. Moment zamknięcia rozprawy w świetle art. 217 § 1 KPC jest też punktem, do którego strona ma możliwość przytaczania okoliczności faktycznych i dowodów na uzasadnienie swoich wniosków lub dla odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej³⁴. Jednakże gdyby

³⁴ Niemniej treść art. 217 § 1 KPC należy odczytywać w kontekście regulacji art. 217 § 2–3 KPC oraz art. 207 § 6 KPC i stwierdzić, że uprawnienie strony do przytaczania twierdzeń i zgłaszania dowodów na ich poparcie jest ograniczone. Aktywny udział strony w tworzeniu materiału procesowego powinien skupiać się na początkowym etapie procesu cywilnego – przy wytaczaniu powództwa oraz wdaniu się przez pozwanego w spór. Na podobnym założeniu zdaje się opierać Projekt z 8.1.2019 r., na co wskazują proponowane przepisy art. 205¹² § 1 i 2 KPC.

istotne dla sprawy okoliczności faktyczne lub dowody pojawiły się już po zamknięciu rozprawy, to ta może zostać otwarta ponownie zgodnie z art. 225 i art. 316 § 2 KPC³⁵, względnie strona może zgłaszać nowe twierdzenia lub dowody przed sądem drugiej instancji stosownie do przepisów art. 368 § 1 pkt 4 oraz art. 381 KPC³⁶.

Ostatnim zdarzeniem wyznaczającym bieg procesu cywilnego w trybie zwykłym jest moment wydania wyroku oraz jego ogłoszenia³⁷. Zgodnie z przepisem art. 324 § 1 KPC po zamknięciu rozprawy sąd powinien odbyć niejawną naradę nad mającym zapasć orzeczeniem i zasadniczymi powodami rozstrzygnięcia, zwieńczeniem której jest spisanie sentencji wyroku³⁸. W myśl art. 326

³⁵ Na ten temat zob. wyr. SN z 6.1.1999 r., II CKN 144/98, Legalis.

³⁶ Tak np. dopiero w postępowaniu przed sądem drugiej instancji zgłoszony może zostać zarzut przedawnienia – zob. wyr. SN z 3.11.2010 r., V CSK 142/10, Legalis; wyr. SN z 4.1.2008 r., III CSK 206/77, Legalis.

³⁷ Oba te zdarzenia należy rozpatrywać łącznie z uwagi na fakt, że co do zasady konstytutywną cechą zaistnienia wyroku kontradiktoryjnego w obrocie prawnym jest jego ustna publikacja. Przyjmuje się, że wyrok, który podlega ogłoszeniu, a nie został ogłoszony, jest wyrokiem nieistniejącym w znaczeniu prawnoprocesowym – zob. wyr. SN z 3.2.2012 r., I UK 271/11, Legalis; wyr. SN z 30.11.2007 r., IV CNP 111/07, Legalis; post. SN z 17.11.2005 r., I CK 298/05, OSNC 2006, Nr 9, poz. 152. Por. także T. Wiśniewski, Przebieg, s. 321; Ł. Błaszczak, Głosa do post. SN z 17.11.2005 r., I CK 298/05, Rej. 2007, Nr 1, s. 120; W. Siedlecki, Nieważność, s. 60; A. Miączyński, Faktyczne i prawne istnienie orzeczenia w sądowym postępowaniu cywilnym, ZNUJ 1972, z. 55, s. 55 i 112. Odmienne w uchw. SN z 17.10.1978 r., III CZP 62/78, OSNC 1979, Nr 5, poz. 88. Pamiętać przy tym należy, że istnieje możliwość wydania wyroku w postępowaniu pierwszoinstancyjnym na posiedzeniu niejawnym w przypadku, gdy sprawa była rozpoznawana na posiedzeniu niejawnym w myśl art. 148¹ § 1 KPC, a także w przypadku tzw. zastrzeżonego wyroku zaocznego na podstawie art. 341 KPC i wyroku zasądzającego świadczenie w sprawach wskazanych w art. 753 i 753¹ KPC przy uznaniu roszczenia przez pozwanego, w zakresie niezaspokojonym w toku postępowania zabezpieczającego na podstawie art. 753² KPC. Wyrok taki nie podlega ogłoszeniu, co wynika z istoty wydania orzeczenia na posiedzeniu niejawnym. Wyrok taki wiąże sąd z chwilą podpisania sentencji, o czym wprost stanowi art. 332 § 1 i art. 341 KPC w odniesieniu do zastrzeżonego wyroku zaocznego, który aktualnie można postrzegać jako ustawowe *superfluum*. Szerzej na temat wyrokowania na posiedzeniu niejawnym zob. A. Mendrek, Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym – zagadnienia wybrane, w: M. Tomalak (red.), Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu, Warszawa 2017, s. 364 i n.

³⁸ W tym miejscu należy zauważyć, że zgodnie z literalnym brzmieniem art. 324 § 1 i 2 KPC oraz cechą semantyczną tego słowa, narada powinna odbywać się jedynie wówczas, gdy skład orzekający nie jest jednoosobowy. Niemniej w sytuacji, gdy sąd orzeka w składzie jednego sędziego zawodowego, co stanowi zasadę w świetle art. 47 § 1 KPC, ogłoszenie wyroku powinien poprzedzać moment refleksji nad istotą sprawy. Ponadto przepis art. 326 § 3 KPC stanowi, że ogłoszenie wyroku odbywa się przez odczytanie sentencji, a zatem po zamknięciu rozprawy sędzia musi sporządzić tekst orzeczenia. Wobec tego w razie orzekania przez sąd w składzie jednoosobowym po zamknięciu rozprawy powinna odbyć się *quasi*-narada, co też jest praktyką powszechnie przyjętą.

§ 1 KPC ogłoszenie wyroku powinno nastąpić na posiedzeniu, na którym zamknięto rozprawę, co jest wyrazem postulatu sprawności postępowania i zasady bezpośredniości³⁹. Niemniej w sprawie zawilej sąd może odroczyć ogłoszenie wyroku tylko jeden raz na okres 2 tygodni, wyznaczając stosownie do przepisu art. 326 § 1 i 2 KPC posiedzenie jawne, na którym nastąpi publikacja⁴⁰.

Okres od zamknięcia rozprawy do wydania wyroku stanowi czas podsumowania danego procesu. W myśl art. 316 § 1 KPC zamknięcie rozprawy petryfikuje stan sprawy, na podstawie którego wydany zostaje wyrok⁴¹, a sąd nie powinien brać pod uwagę zdarzeń mających miejsce po tym momencie. Wyjątkiem w tym zakresie może być przeprowadzenie dowodu na podstawie art. 224 § 2 KPC⁴², zmiana stanu prawnego, w którym przepisy intertemporalne naka-

³⁹ Zob. post. SN z 26.10.1998 r., I CKN 561/98, Legalis.

⁴⁰ Takie unormowanie można rozpatrywać w kategorii przeszkody w realizacji postulatu sprawności postępowania czy też osłabienia zasady bezpośredniości. Jednakże okres 2 tygodni, którym dysponuje sąd na rozważenie materiału procesowego, zazwyczaj nie stanowi znacznego wydłużenia czasu postępowania, a może się okazać potrzebny dla należytego zaznajomienia się przez skład orzekający ze sprawą i rozważenia stanowisk stron. W praktyce pojawia się problem, czy przełożenie przez sąd publikacji wyroku na koniec sesji danego dnia stanowi odroczenie ogłoszenia wyroku w rozumieniu art. 326 § 1 KPC, zważywszy, że taka praktyka jest stosunkowo popularna w sądach powszechnych. Kwestia sprowadza się do interpretacji, czy każda sprawę rozpoznaje się na osobnym posiedzeniu, czy sąd odbywa jedno posiedzenie, na którym rozpoznawane są kolejne sprawy. Przyjęcie pierwszej koncepcji oznaczałoby, że przełożenie ogłoszenia wyroku na koniec sesji byłoby równoważne z odroczeniem publikacji w rozumieniu art. 326 § 1 KPC. Z kolei opowiedzenie się za drugim z poglądów powinno prowadzić do dopuszczenia możliwości ogłoszenia wyroku po zakończeniu całej sesji, bez jej odraczania w rozumieniu ww. przepisu. Zasadne wydaje się przyjęcie pierwszej koncepcji, w szczególności że w ciągu jednej sesji sądowej odbywać mogą się zarówno posiedzenia jawne, jak i niejawne. W piśmiennictwie krytykuje się natomiast praktykę ogłaszania orzeczeń merytorycznych po przeprowadzeniu wszystkich lub kilku rozpraw wyznaczonych w ramach jednej sesji – zob. *B. Bładowski*, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2013, s. 220 oraz *H. Pietrkowski*, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014, s. 546.

⁴¹ Post. SN z 6.5.2011 r., II CKN 495/10, Legalis; wyr. SN z 4.12.1997 r., I PKN 422/97, OSNAPiUS 1998, Nr 20, poz. 600; wyr. SN z 11.6.1997 r., I PKN 199/97, OSNAPiUS 1998, Nr 10, poz. 294; wyr. SN z 19.10.1995 r., II URN 35/95, OSNAPiUS 1996, Nr 10, poz. 144.

⁴² Jednakże w praktyce mogą pojawić się wątpliwości, jak należy interpretować przepis art. 316 § 1 KPC w kontekście regulacji art. 224 § 2 KPC, skoro już po zamknięciu rozprawy można przeprowadzić dowód przez sędziego wyznaczonego lub sąd wezwany, albo można przeprowadzić dowód z dokumentu zgromadzonego w aktach lub wyjaśnień organów administracji publicznej, jeżeli rozprawę uzna się za zbędną. Zestawiając ze sobą oba przepisy, należy dojść od wniosku, że stosowanie art. 224 § 2 KPC powinno odbywać się wyjątkowo, w sytuacji gdy np. treść dowodu jest znana stronom, a nie jest znana sądowi (co może mieć miejsce w przypadku oględzin nieruchomości), a strony zajęły już stanowiska w tym przedmiocie. Stosowanie przepisu art. 224 § 2 KPC nie może natomiast prowadzić do naruszenia prawa strony do obrony jej interesów, gdyż impli-

zywałyby stosowanie ustawy nowej⁴³ oraz cofnięcie powództwa⁴⁴. Przystępując do wyrokowania sąd musi wszechstronnie rozważyć cały materiał sprawy (art. 233 § 1 KPC), ustalić okoliczności bezsporne i tym samym określić fakty przyznane oraz nadać odpowiednie znaczenie milczeniu jednej ze stron co do danej kwestii faktycznej (art. 229 i 230 KPC), stwierdzić, czy stosuje się notoryjności (art. 228 § 1 i 2 KPC), czy zastosowanie znajdują domniemania faktyczne lub prawne (art. 231 i 234 KPC) i czy ewentualnie zostały przełamane, rozważyć wiarygodność poszczególnych dowodów oraz skorelować te wszystkie czynniki ze sobą⁴⁵. Na podstawie materiału procesowego sąd dokonuje rekonstrukcji stanu faktycznego, dobiera zespół norm prawa materialnego o charakterze generalno-abstrakcyjnym, które powinny znaleźć zastosowanie w sprawie, a następnie dokonuje subsumpcji obu czynników i wyprowadza normę indywidualno-konkretną na potrzeby rozstrzygnięcia danej sprawy. Należy mieć

kowaloby to nieważność postępowania w myśl art. 379 pkt 5 KPC. Z drugiej strony nie można twierdzić, że przedmiotem czynności z art. 224 § 2 KPC mogą być czynności mniej istotne dla wyniku sprawy, skoro z istoty art. 227 KPC wynika, że przedmiotem dowodu mogą być wyłącznie okoliczności dla sprawy istotne. Jeżeli zaś po przeprowadzeniu czynności w trybie art. 224 § 2 KPC w ocenie sądu zmianie uległby stan rzeczy, który należałoby przyjąć za podstawę orzekania, konieczne byłoby otwarcie rozprawy w myśl art. 316 § 2 KPC. Na ten temat zob. wyr. SN z 13.9.2012 r., V CSK 381/11, MoP 2013, Nr 10 s. 543–545; wyr. SN z 25.8.2011 r., II CSK 649/10, OSNC 2012, Nr 3, poz. 38; wyr. SN z 9.3.2005 r., III CK 271/04, Legalis; wyr. SN z 22.7.2004 r., II CK 423/03, Legalis.

⁴³ Na temat konieczności orzekania przez sąd na podstawie stanu prawnego istniejącego w chwili zamknięcia rozprawy zob. m.in. *H. Pietrzkowski*, *Metodyka*, s. 548–550; wyr. SN z 5.4.2011 r., III SK 39/10, Legalis; post. SN z 21.8.2008 r., IV CZ 67/08, Legalis; post. SN z 2.7.2004 r., II CK 421/05, Legalis.

⁴⁴ W tym miejscu warto zauważyć, że regulacja przepisów art. 203 § 1 i art. 332 § 2 KPC jest niespójna. W art. 203 § 1 KPC ustanowiono, iż momentem granicznym cofnięcia pozwu ze zrzeczeniem się roszczenia jest chwila wydania wyroku, zaś w myśl art. 332 § 2 KPC dopuszcza się możliwość cofnięcia pozwu ze zrzeczeniem roszczenia już po wydaniu wyroku, a przed jego uprawomocnieniem. Taką niekonsekwencję ustawodawcy trzeba rozstrzygać w ten sposób, że należy dopuścić możliwość cofnięcia powództwa, dopóki sprawa nie została prawomocnie osądzona – zob. *H. Trammer*, *Następca bezprzedmiotowości procesu cywilnego*, Kraków 1950, s. 24; *B. Błaadowski*, *Metodyka*, s. 222; *W. Broniewicz*, *A. Marciniak*, *I. Kunicki*, *Postępowanie*, s. 248. Szerzej na ten temat zob. *M. Michalska*, *Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym*, Kraków 2004, s. 231 i n.

⁴⁵ Nie można w tym miejscu pominąć, że ustalenie okoliczności bezspornych powinno nastąpić na wcześniejszym etapie postępowania poprzedzającym postępowanie dowodowe, tak by nie przeprowadzać dowodów co do okoliczności, które nie są między stronami sporne. Podobnie notoryjności urzędowe z art. 228 § 2 KPC powinny być wcześniej stronom komunikowane. Na etapie wyrokowania kwestie te powinny zostać przez sąd podsumowane w kontekście ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia.

przy tym na względzie, że ustalając stan faktyczny, sąd zmierza do sformułowania wniosku w takiej postaci, by rekonstruowany stan faktyczny dał jak najlepiej zastosować się do określonej normy prawnej⁴⁶. Zabieg taki nie powinien stanowić jednak o apriorycznym nastawieniu na określone rozstrzygnięcie sprawy, lecz o ukierunkowaniu na sposób formułowania myśli w celu należytego stosowania prawa⁴⁷.

Wydając wyrok, sąd bierze pod uwagę przesłanki zasadności powództwa, do których zalicza się pięć przesłanek jurysdykcyjnych oraz jedną materialną⁴⁸. Sąd bada zatem, czy strony posiadają legitymację procesową, czy powód posiada interes prawny w uzyskaniu wyroku o treści zgodnej z żądaniem powództwa, a także czy roszczenie ma charakter zupełny⁴⁹, czy nie zachodzi sprzeczność powództwa ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa lub zasadami współżycia społecznego oraz czy nie toczył się proces między tymi samymi stronami w tym samym przedmiocie, który zostałby umorzony w związku z cofnięciem powództwa i rzeczeniem się roszczenia procesowego. Wobec stwierdzenia braków przy weryfikowaniu przesłanek jurysdykcyjnych sąd oddala powództwo. Jeżeli zaś spełnione są dwie pozytywne przesłanki jurysdykcyjne, a jednocześnie nie zachodzą trzy przesłanki negatywne, sąd rozstrzyga o przesłance materialnej⁵⁰. Ustala, czy istnieje lub nie istnieje norma

⁴⁶ Tak Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2007, s. 226–227. Takie rozumowanie sprowadza się do ujęcia sądowego stosowania prawa w ramy logiczno-sylogistyczne, związane z istnieniem „cyklu hermeneutycznego”, w ramach którego następuje przechodzenie od prawa do faktu i od faktu do prawa. Na ten temat zob. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 48–49 i przytoczona tam literatura.

⁴⁷ Rozpoznając daną sprawę, sąd zasadniczo od samego początku procesu ukierunkowany jest na stosowanie określonego zespołu przepisów prawa materialnego, a to z uwagi na sam przedmiot sporu. Tak np. w sprawie o rozwiązanie małżeństwa przez rozwód sąd z góry zakłada stosowanie przepisów art. 56–58 KRO czy w sprawie o naruszenie dóbr osobistych art. 23 i 24 KC. W ten sposób ustalanie stanu faktycznego zmierza np. do zrekonstruowania stanu pożycia małżonków pod kątem istnienia więzi psychicznej, fizycznej i gospodarczej, czy do ustalenia istnienia zachowania, które mogłoby zagrozić dobrom osobistym bądź je naruszać.

⁴⁸ Przyjmując za W. Broniewiczem – zob. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 283–286; W. Broniewicz, *Warunki uwzględnienia powództwa*, PiP 2003, Nr 3, s. 32.

⁴⁹ Warto przy tym zauważyć, że niezupełny charakter zobowiązania, którego cechą jest brak możliwości dochodzenia świadczenia na drodze sądowej, może być brany pod uwagę przez sąd z urzędu i mieć charakter pierwotny (np. w przypadku dochodzenia świadczeń z gier lub zakładów prowadzonych bez zezwolenia właściwego organu państwowego – art. 413 § 2 KC), bądź wyłącznie na zarzut i mieć charakter następczy (jak w przypadku przedawnienia – art. 117 § 2 KC).

⁵⁰ Co do takiej kolejności procesu decyzyjnego organu procesowego zob. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie*, s. 286; W. Broniewicz, *Warunki*, s. 35 i n.; M. Michalska, *Rozstrzygnięcia*, s. 47.

indywidualno-konkretna objęta roszczeniem procesowym i stosownie do wyniku badań istnienia przesłanki materialnej sąd uwzględnia powództwo bądź je oddala. Wydanie wyroku stanowi merytoryczne orzeczenie w procesie, którym rozstrzyga się sprawę co do istoty, w przeciwieństwie do postanowień, które dotyczą w procesie kwestii proceduralnych, związanych z postępowaniem⁵¹. Wyrok jest orzeczeniem kończącym postępowanie w sprawie, którym zamyka się rozpoznanie sprawy i podejmowanie dalszych czynności procesowych na tym etapie postępowania.

Podsumowując powyższe rozważania, należy zauważyć, że bieg procesu cywilnego w klasycznym ujęciu zostaje zainicjowany przez powoda, który nakreśla w pozwie granice podmiotowe i przedmiotowe postępowania. Po wytoczeniu powództwa następuje faza wzmożonej aktywności organów procesowych, które na etapie przed doręczeniem pozwu pozwanemu czuwają nad dopuszczalnością przeprowadzenia postępowania oraz zapewnieniem jego proceduralnej poprawności, badając formalną i fiskalną poprawność czynności dokonanej przez powoda oraz egzaminując spełnienie przesłanek procesowych branych pod uwagę z urzędu. Po doręczeniu pozwu ciężar prowadzenia postępowania zostaje przeniesiony na strony, kiedy to dochodzi do zawisłości sporu, a w konsekwencji pozwany obarczony zostaje ciężarem wdania się w spór. To od stron zależy produkowanie materiału procesowego, a zatem gromadzenie materiału faktycznego i dowodowego⁵², a także samo prowadzenie sporu. W tym czasie aktywność organów procesowych ulega zmniejszeniu do niezbędnego minimum mającego zapewnić poprawny przebieg postępowania. Podsumowaniem i zwieńczeniem procesu jest zaś wydanie wyroku i jego ogłoszenie, kiedy to dochodzi do merytorycznego rozpoznania sprawy.

Taki model postępowania, typowy dla procesu trybu zwykłego, nie przystaje jednak w pełni do sposobu ukształtowania części instytucji procesowych i postępowań odrębnych, które opierają się na odwróceniu sporu. Omawiając tym samym problematykę merytorycznego rozpoznania sprawy w procesie cywilnym w ramach ww. konstrukcji, należy najpierw rozważyć, czym jest merytoryczne rozpoznanie sprawy cywilnej, by następnie podjąć próbę zdefiniowania konstrukcji odwrócenia sporu.

⁵¹ Na ten temat zob. początkowe uwagi w rozdziale I § 3.

⁵² Przy obecnym ukształtowaniu art. 207 § 6 i art. 217 § 2 KPC nie można jednak pominąć, że ciężar zgłoszenia twierdzeń o faktach oraz przytoczenia dowodów na powódzie spoczywa zasadniczo w chwili wytoczenia powództwa, zaś późniejsze uzupełnienie stanowiska strony w tym przedmiocie powinno być wyjątkiem.